BONUS #6

SOCJOLOGIA

WIZUALNE MAPY PODSUMOWUJĄCE Z SOCJOLOGII

Najważniejsze pojęcia, autorzy i zależności społeczne w formie **szybkich map** do powtórek.

- Gotowe do druku. Idealne przed sprawdzianem, lekcją, powtórką i pracą z uczniami.

TEORIA SPOŁECZNA | KULTURA I TOŻSAMOŚĆ | NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNE | PRACA I GOSPODARKA | POLITYKA I WŁADZA | OBYWATELSTWO I INSTYTUCJE

ÉMILE DURKHEIM
FUNKCJONALIZM STRUKTURALNY

SPOŁECZEŃSTWO JAKO SYSTEM
Społeczeństwo to zbiór wzajemnie powiązanych części, które współdziałają dla utrzymania całości.

SOLIDARNOŚĆ

MECHANICZNA
W małych, tradycyjnych społeczeństwach. Jedność dzięki podobieństwom.

ORGANICZNA
W złożonych społeczeństwach. Jedność dzięki zróżnicowaniu funkcji.

„Fakty społeczne są rzeczami."
– Émile Durkheim

GRUPY SPOŁECZNE I ROLE

GRUPA
Dwie lub więcej osób, które wchodzą ze sobą w interakcje i mają wspólne cele lub normy.

ROLA SPOŁECZNA
Zestaw oczekiwań związanych z daną pozycją w grupie.

STATUS
Pozycja jednostki lub grupy w strukturze społecznej.

WŁADZA, LEGITYMIZACJA I AUTORYTET

WŁADZA
Możliwość wpływania na działania innych osób lub grup.

LEGITYMIZACJA
Przekonanie, że władza jest uzasadniona i akceptowana przez społeczeństwo.

TYPY LEGITYMIZACJI (M. WEBER)

TRADYCYJNA
oparta na zwyczaju

CHARYZMATYCZNA
oparta na cechach przywódcy

RACJONALNO-PRAWNA
oparta na prawie i procedurach

SOCJALIZACJA

Proces, w którym jednostka uczy się norm, wartości i ról społecznych.

ETAPY

PIERWOTNA
rodzina, najbliższe otoczenie

WTÓRNA
szkoła, rówieśnicy, media, praca

CAŁOŻYCIOWA
trwa przez całe życie w różnych kontekstach

INSTYTUCJE SPOŁECZNE

Trwałe wzorce norm i ról służące zaspokajaniu podstawowych potrzeb społeczeństwa.

PRZYKŁADY
- RODZINA
- EDUKACJA
- RELIGIA
- GOSPODARKA
- PAŃSTWO
- MEDIA

NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNE

Zróżnicowanie pozycji społecznych i dostępu do dóbr, zasobów oraz możliwości życiowych.

WYMIARY
- **EKONOMICZNY** np. dochody, majątek
- **SPOŁECZNY** np. wykształcenie, prestiż
- **KULTUROWY** np. kapitał kulturowy
- **SYMBOLICZNY** np. uznanie, władza

KULTURA I SYMBOLE

Kultura to system znaczeń, wartości, norm i symboli tworzony przez ludzi.

ELEMENTY KULTURY
- JĘZYK
- NORMY I WARTOŚCI
- SYMBOLE
- WZORY ZACHOWAŃ
- WIEDZA

STRUKTURA SPOŁECZNA

Układ relacji między pozycjami społecznymi oraz grupami w danym społeczeństwie.

ELEMENTY STRUKTURY
- POZYCJE SPOŁECZNE
- ROLE SPOŁECZNE
- GRUPY I KLASY
- WARSTWY I ŚRODOWISKA

DZIAŁANIE SPOŁECZNE (M. WEBER)

Zachowanie, którego jednostka nadaje sens, odnosząc je do innych ludzi.

TYPY DZIAŁAŃ
- **RACJONALNE CELOWO** kierowane na osiągnięcie celu
- **RACJONALNE WARTOŚCIOWE** kierowane wartościami i przekonaniami
- **TRADYCYJNE** wynikające z przyzwyczajenia
- **AFEKTYWNE** kierowane emocjami

ZMIANA SPOŁECZNA

Proces przeobrażeń w strukturze, kulturze i funkcjonowaniu społeczeństwa.

ŹRÓDŁA
- INNOWACJE I TECHNOLOGIE
- KONFLIKTY I RUCHY SPOŁECZNE
- ZMIANY KULTUROWE
- DECYZJE POLITYCZNE

INFORMACJE O MATERIALE

Ten materiał został przygotowany jako **bonus edukacyjny** do pracy z treściami z socjologii w szkole średniej.

Celem publikacji jest ułatwienie **powtórek, porządkowania pojęć** oraz **łączenia teorii** socjologicznych **z przykładami z życia społecznego.**

Materiał ma charakter **edukacyjny** i może być **wykorzystywany** do własnej pracy dydaktycznej, powtórek, zajęć wyrównawczych, przygotowania do sprawdzianów oraz pracy z uczniami.

WAŻNE

Nie należy odsprzedawać, kopiować ani udostępniać pliku jako własnego produktu.

SPIS TREŚCI

20 map wizualnych do szybkiej powtórki z socjologii

Jak korzystać z map 4

Legenda wizualna 5

BLOK 01: SPOJRZENIE SOCJOLOGICZNE — 6

Mapa 01: Czym jest spojrzenie socjologiczne? 7

Mapa 02: Od codzienności do analizy społecznej 8

BLOK 02: SOCJALIZACJA — 9

Mapa 03: Socjalizacja i środowiska socjalizacji 10

Mapa 04: Normy, wartości i uczenie się życia społecznego 11

BLOK 03: GRUPY, STATUS, ROLE I INSTYTUCJE — 12

Mapa 05: Grupy społeczne, status i role 13

Mapa 06: Instytucje społeczne i porządek społeczny 14

BLOK 04: ÉMILE DURKHEIM — 15

Mapa 07: Fakt społeczny i metoda socjologiczna 16

Mapa 08: Solidarność, podział pracy i anomia 17

BLOK 05: KAROL MARKS — 18

Mapa 09: Klasy, własność i konflikt interesów 19

Mapa 10: Praca, alienacja i wartość dodatkowa 20

BLOK 06: MAX WEBER — 21

Mapa 11: Działanie społeczne i rozumienie 22

Mapa 12: Władza, dominacja i biurokracja 23

BLOK 07: KULTURA, TOŻSAMOŚĆ I RÓŻNORODNOŚĆ — 24

Mapa 13: Kultura, normy, wartości i symbole 25

Mapa 14: Tożsamość, różnorodność i relatywizm kulturowy 26

BLOK 08: NIERÓWNOŚCI I STRATYFIKACJA — 27

Mapa 15: Nierówności społeczne i ich wymiary 28

Mapa 16: Stratyfikacja, mobilność i szanse życiowe 29

BLOK 09: PRACA, KAPITALIZM I PRZEMIANY SPOŁECZNE — 30

Mapa 17: Praca, rynek i przemiany współczesne 31

Mapa 18: Kapitalizm, konsumpcja i nierówności 32

BLOK 10: WŁADZA, PAŃSTWO, OBYWATELSTWO I RUCHY SPOŁECZNE — 33

Mapa 19: Państwo, naród, demokracja i obywatelstwo 34

Mapa 20: Ruchy społeczne i mapa finalnej powtórki 35

STRONA #03

PO CO SĄ TE MAPY?

Żeby szybko zobaczyć, jak pojęcia socjologiczne łączą się ze sobą.

- Socjologia często wydaje się trudna, ponieważ wiele pojęć brzmi abstrakcyjnie: **normy, instytucje, klasy społeczne, anomia, dominacja, socjalizacja, kultura, obywatelstwo.**
- Te mapy pomagają zobaczyć nie tylko definicje, ale także zależności między pojęciami. Dzięki temu łatwiej zrozumieć, co z czego wynika, jak autorzy patrzyli na społeczeństwo i jak rozpoznać dane pojęcie w konkretnej sytuacji.

Nie ucz się tylko pojedynczych haseł. Patrz na połączenia.

1 ZOBACZ POJĘCIE

Najpierw sprawdź, jakie pojęcia są najważniejsze.

2 POŁĄCZ Z PRZYKŁADEM

Zastanów się, gdzie widać to w życiu społecznym.

3 POWTÓRZ PRZED SPRAWDZIANEM

Użyj map jako szybkiej powtórki przed lekcją lub testem.

STRONA #04

PRZEWODNIK

JAK KORZYSTAĆ Z MAP?

Prosty sposób na powtórkę bez chaosu.

1 ZACZNIJ OD ŚRODKA MAPY

Środkowe pojęcie pokazuje główny temat strony.

2 CZYTAJ GAŁĘZIE PO KOLEI

Każda gałąź rozwija jedną część tematu.

3 SZUKAJ PRZYKŁADÓW

Przykład pomaga zobaczyć, jak teoria działa w praktyce.

4 ODPOWIEDZ NA PYTANIE KOŃCOWE

Pytanie sprawdza, czy naprawdę rozumiesz zależności.

DLA NAUCZYCIELA

Mapy można wykorzystać jako wprowadzenie do lekcji, powtórkę na koniec działu, materiał do pracy w parach albo szybką pomoc przed sprawdzianem.

DLA UCZNIA

Najpierw przeczytaj mapę, potem spróbuj samodzielnie opowiedzieć temat bez patrzenia na stronę.

05 LEGENDA WIZUALNA

Te oznaczenia pomogą Ci szybko czytać każdą mapę.

POJĘCIE

Najważniejsze słowo lub idea do zapamiętania.

ANALIZA

Pytanie, które pomaga spojrzeć głębiej.

PRZYKŁAD SPOŁECZNY

Sytuacja z życia codziennego, szkoły, pracy lub mediów.

ZALEŻNOŚĆ

Pokazuje, że jedno zjawisko wpływa na drugie.

AUTOR

Klasyk socjologii lub ważna perspektywa teoretyczna.

ZAPAMIĘTAJ

Krótka myśl, którą warto powtórzyć przed sprawdzianem.

Kolory nie są przypadkowe:

- **Niebieski** — pojęcia i definicje
- **Zielony** — przykłady i zastosowania
- **Pomarańczowy** — pytania i ostrzeżenia
- **Fioletowy** — autorzy i teorie
- **Szary** — porządkowanie i porównania

BLOK 01

SPOJRZENIE SOCJOLOGICZNE

Jak zobaczyć społeczeństwo tam,
gdzie zwykle widzimy tylko codzienne sytuacje?

W tym bloku porządkujemy podstawowe pytanie socjologii:
co w naszym życiu wydaje się naturalne,
ale zostało ukształtowane społecznie?

SPOŁECZEŃSTWO | RELACJE | NORMY | INSTYTUCJE | CODZIENNOŚĆ | ODNATURALIZOWANIE

07

CZYM JEST SPOJRZENIE SOCJOLOGICZNE?

PYTANIE PRZEWODNIE

Jak patrzeć na codzienność jak socjolog?

1. NIE TYLKO JEDNOSTKA

Socjolog pyta nie tylko: „co robi człowiek?", ale także: „jakie reguły, grupy i instytucje wpływają na jego działanie?"

2. RELACJE SPOŁECZNE

Zachowania ludzi są powiązane z innymi osobami, oczekiwaniami i sytuacjami społecznymi.

SPOJRZENIE SOCJOLOGICZNE

3. NORMY I WARTOŚCI

To, co uznajemy za właściwe, często wynika z zasad przyjętych w danej grupie lub kulturze.

4. INSTYTUCJE

Szkoła, rodzina, państwo, media i rynek organizują wiele naszych codziennych działań.

5. PYTANIE „DLACZEGO?"

Socjologia szuka przyczyn społecznych, a nie tylko osobistych opinii.

PRZYKŁAD

Uczeń spóźnia się do szkoły. Można zapytać o jego decyzję, ale socjolog zapyta też o transport, rytm szkoły, obowiązki rodzinne, normy punktualności i oczekiwania nauczycieli.

ZAPAMIĘTAJ

Spojrzenie socjologiczne pomaga widzieć związki między jednostką a społeczeństwem.

SOCJOLOGIA

OD CODZIENNOŚCI DO ANALIZY SPOŁECZNEJ

Jak zwykła sytuacja może stać się tematem socjologicznym?

PRZYKŁAD SZYBKIEJ ANALIZY

Sytuacja: uczniowie siedzą razem, ale każdy patrzy w telefon.

Pytanie: czy to oznacza brak relacji, czy inny sposób bycia razem?

Pojęcia: grupa, komunikacja, normy, media, socjalizacja.

UWAGA

Socjologia nie zatrzymuje się na opinii. Próbuje uporządkować obserwację.

MAŁA MAPA MYŚLENIA SOCJOLOGICZNEGO

CODZIENNOŚĆ → PYTANIE → POJĘCIE → ANALIZA

1 SYTUACJA

Co się dzieje?

2 PYTANIE

Dlaczego ludzie zachowują się właśnie tak?

3 KONTEKST

Jakie normy, role, instytucje lub nierówności są widoczne?

4 POJĘCIE

Jakim pojęciem można to opisać?

5 WNIOSEK

Co ta sytuacja mówi o społeczeństwie?

BLOK 02

SOCJALIZACJA

Jak uczymy się żyć w społeczeństwie?

Socjalizacja to proces, dzięki któremu człowiek uczy się języka, norm, wartości, ról społecznych i sposobów działania w grupie.

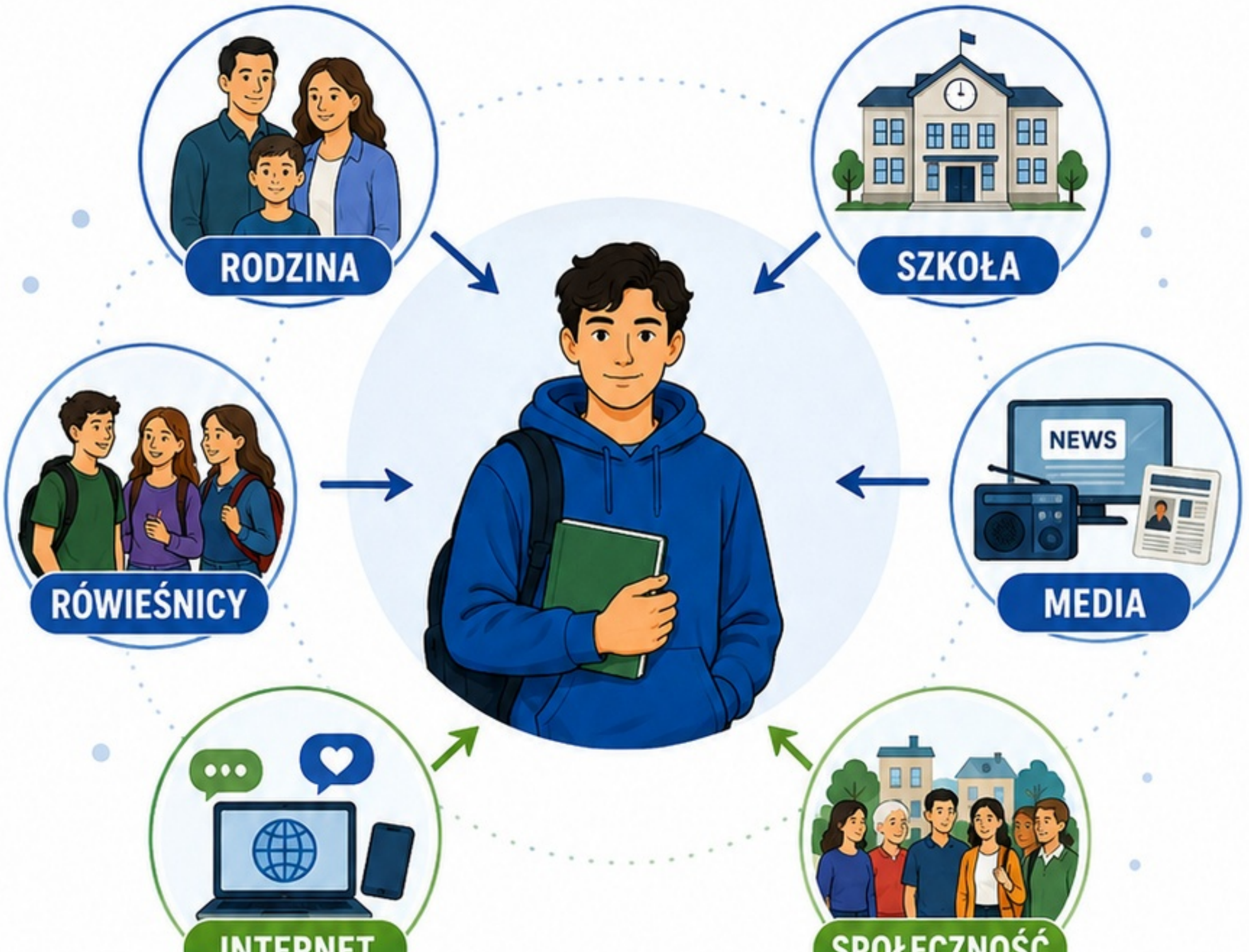

SŁOWA KLUCZOWE

socjalizacja · normy · wartości · rodzina · szkoła · media · grupa rówieśnicza

MAPA POJĘĆ

Socjalizacja i środowiska socjalizacji

Kto i co uczy nas życia społecznego?

Socjalizacja to ciągły proces uczenia się życia w społeczeństwie. Człowiek nie rodzi się z wiedzą, jak funkcjonować wśród innych – uczy się języka, gestów, norm, wartości, zachowań i ról w różnych środowiskach społecznych.

1. RODZINA

Pierwsze środowisko uczenia się języka, zasad, emocji, obowiązków i relacji z innymi.

Dziecko uczy się mówić „proszę", „dziękuję", czekać na swoją kolej i reagować na innych.

2. SZKOŁA

Uczy nie tylko wiedzy, ale też punktualności, oceniania, pracy w grupie, zasad i ról.

Uczeń wie, kiedy może mówić, kiedy słuchać i jak zachować się podczas lekcji.

SOCJALIZACJA

Proces uczenia się norm, wartości, języka, ról i sposobów działania w społeczeństwie.

3. GRUPA RÓWIEŚNICZA

Pokazuje, co jest akceptowane wśród osób w podobnym wieku: styl, język, zainteresowania, zachowania.

Nastolatek uczy się, jakie żarty, ubrania lub sposoby mówienia są popularne w grupie.

4. MEDIA I INTERNET

Przekazują wzory zachowań, obrazy sukcesu, język, opinie i sposoby interpretowania świata.

Media mogą pokazywać, jak wygląda „idealne życie", ciało, praca albo relacje.

5. RELIGIA, SPOŁECZNOŚĆ, KULTURA

Przekazują wartości, rytuały, symbole, tradycje i sposoby rozumienia dobra, obowiązku oraz wspólnoty.

Święta, obrzędy i lokalne zwyczaje uczą, co dana społeczność uważa za ważne.

RODZAJE SOCJALIZACJI

SOCJALIZACJA PIERWOTNA

Zachodzi najwcześniej, głównie w rodzinie. Dotyczy podstaw języka, emocji, relacji i zasad.

SOCJALIZACJA WTÓRNA

Zachodzi później, w szkole, pracy, mediach, grupach i instytucjach. Uczy nowych ról i oczekiwań.

ZAPAMIĘTAJ

Socjalizacja trwa przez całe życie.

Zmieniamy role, środowiska i oczekiwania, dlatego ciągle uczymy się nowych sposobów działania społecznego.

MAPA POJĘĆ

Normy, wartości i uczenie się życia społecznego

Skąd wiemy, co wypada, czego nie wolno i co jest ważne?

NORMY FORMALNE

Są zapisane w regulaminach, prawie, statutach lub oficjalnych zasadach.

Przykłady:
Regulamin szkoły, przepisy ruchu drogowego, prawo pracy.

WARTOŚCI

To, co grupa uważa za ważne.

NORMY

Reguły mówiące, jak należy się zachowywać.

ZACHOWANIA

To, co ludzie robią w konkretnych sytuacjach.

NORMY NIEFORMALNE

Nie zawsze są zapisane, ale ludzie oczekują ich przestrzegania.

Przykłady:
Przywitanie się, ustąpienie miejsca, niekrzyczenie w bibliotece.

SANKCJE POZYTYWNE

Nagrody, pochwały lub akceptacja za zachowanie zgodne z normami.

Przykłady:
Pochwała nauczyciela, uznanie grupy, uśmiech, zaproszenie do współpracy.

SANKCJE NEGATYWNE

Krytyka, kara, wykluczenie lub dezaprobata za złamanie norm.

Przykłady:
Upomnienie, mandat, ocena naganna, odsunięcie od grupy.

PRZYKŁAD W PRAKTYCE

Wartość: szacunek → **Norma:** nie przerywamy komuś w trakcie wypowiedzi → **Zachowanie:** słuchamy, czekamy, odpowiadamy spokojnie

WARTOŚCI → mówią, co jest ważne

NORMY → mówią, jak działać

SANKCJE → wzmacniają lub osłabiają zachowanie

PRZYKŁAD ZE SZKOŁY

W klasie ważna jest współpraca. Dlatego uczniowie dzielą się zadaniami, słuchają siebie nawzajem i reagują, gdy ktoś nie wykonuje swojej części pracy.

ZAPAMIĘTAJ

Normy społeczne porządkują wspólne życie.

Dzięki nim ludzie wiedzą, czego mogą oczekiwać od siebie nawzajem.

MAPA POJĘĆ

Grupy społeczne, status i role

Jak miejsce w grupie wpływa na zachowanie człowieka?

1. GRUPA SPOŁECZNA

Zbiór osób, które łączą relacje, wspólne cele, normy, poczucie przynależności lub regularne kontakty.

PRZYKŁADY:

- klasa szkolna
- rodzina
- zespół pracowników
- drużyna sportowa
- grupa znajomych

2. STATUS SPOŁECZNY

Pozycja, jaką człowiek zajmuje w grupie lub społeczeństwie.

PRZYKŁADY:

- uczeń
- pracownik
- nauczyciel
- lider grupy
- rodzic
- obywatel

STATUS PRZYPISANY

Nie zależy bezpośrednio od wyboru jednostki, np. wiek w danym momencie życia.

STATUS OSIĄGANY

Wiąże się z działaniem, nauką, pracą lub decyzjami, np. zawód, funkcja, stanowisko.

3. ROLA SPOŁECZNA

Zestaw oczekiwań wobec osoby zajmującej określony status.

PRZYKŁADY:

- Od nauczyciela oczekuje się prowadzenia lekcji.
- Od ucznia oczekuje się uczenia, uczestnictwa i przestrzegania zasad.
- Od lekarza oczekuje się wiedzy, odpowiedzialności i pomocy pacjentowi.

GRUPA → daje miejsce → STATUS → wiąże się z oczekiwaniami → ROLA

PRZYKŁAD

W szkole jedna osoba może mieć status **ucznia**. Z tym statusem wiąże się rola: **uczestniczyć** w lekcjach, **wykonywać** zadania, **przestrzegać** regulaminu i **współpracować** z innymi.

UWAGA

Jedna osoba ma **wiele statusów jednocześnie**. Może być uczniem, dzieckiem, przyjacielem, członkiem drużyny i użytkownikiem internetu.

ZAPAMIĘTAJ

Rola społeczna nie opisuje osobowości człowieka, lecz oczekiwania związane z jego pozycją w danej sytuacji społecznej.

BLOK 03

Grupy, status, role i instytucje

Jak społeczeństwo organizuje nasze miejsca, zadania i relacje?

W tym bloku zobaczysz, jak ludzie tworzą grupy, zajmują określone pozycje społeczne, wykonują role i działają w ramach instytucji, które porządkują życie zbiorowe.

OCZEKIWANIA

Przekonania o tym, co powinniśmy robić jako członkowie grupy, na danym stanowisku czy w danej roli.

PORZĄDEK SPOŁECZNY

Wzajemnie akceptowany ład oparty na normach, wartościach, instytucjach i przewidywalnych wzorcach zachowań.

Pytanie tego bloku:

Czy nasze zachowanie wynika tylko z osobistych decyzji, czy także z miejsca, jakie zajmujemy w społeczeństwie?

Instytucje społeczne i porządek społeczny

MAPA POJĘĆ

Jak społeczeństwo organizuje powtarzalne działania ludzi?

INSTYTUCJE SPOŁECZNE

Utrwalone sposoby organizowania ważnych obszarów życia społecznego.

1. RODZINA

opieka, wychowanie, wsparcie, przekazywanie norm i wartości.

2. SZKOŁA

edukacja, socjalizacja, ocenianie, przygotowanie do ról społecznych.

3. PAŃSTWO

prawo, administracja, bezpieczeństwo, decyzje publiczne.

4. RYNEK I PRACA

produkcja, wymiana, zatrudnienie, dochód, podział zadań.

5. RELIGIA

sens, rytuały, wspólnota, wartości, symbole.

6. MEDIA

informacja, komunikacja, opinie, obrazy świata.

7. PRAWO

reguły formalne, sankcje, rozstrzyganie sporów.

Co robią instytucje?

PORZĄDKUJĄ
mówią, jak działać.

STABILIZUJĄ
powtarzają zasady w czasie.

KONTROLUJĄ
wzmacniają normy i sankcje.

PRZEKAZUJĄ
uczą ról, wartości i oczekiwań.

PRZYKŁAD

Szkoła nie jest tylko budynkiem. To instytucja, ponieważ ma role, zasady, program, ocenianie, hierarchię, rytm dnia i oczekiwania wobec uczniów oraz nauczycieli.

ZAPAMIĘTAJ

Instytucje społeczne sprawiają, że życie zbiorowe jest bardziej przewidywalne, uporządkowane i trwałe.

BLOK 04

Émile Durkheim

Jak badać społeczeństwo jako rzeczywistość większą niż jednostka?

Durkheim pokazywał, że społeczeństwo nie jest tylko sumą jednostek.
Istnieją normy, fakty społeczne i formy solidarności, które wpływają na ludzi,
nawet gdy nie zawsze są przez nich zauważane.

1. FAKT SPOŁECZNY

Sposoby działania, myślenia i odczuwania zewnętrzne wobec jednostki, powszechne i niezależne od jej woli.

Przykład: język, prawo, zwyczaje, religia.

2. PRZYMUS SPOŁECZNY

Fakty społeczne wywierają presję na jednostkę – nakłaniają ją do określonych zachowań i myślenia.

Przykład: kara za złamanie prawa.

3. SOLIDARNOŚĆ MECHANICZNA

W społeczeństwach tradycyjnych ludzie są do siebie podobni, łączą ich wspólne przekonania i tradycje.

Spójność opiera się na podobieństwie.

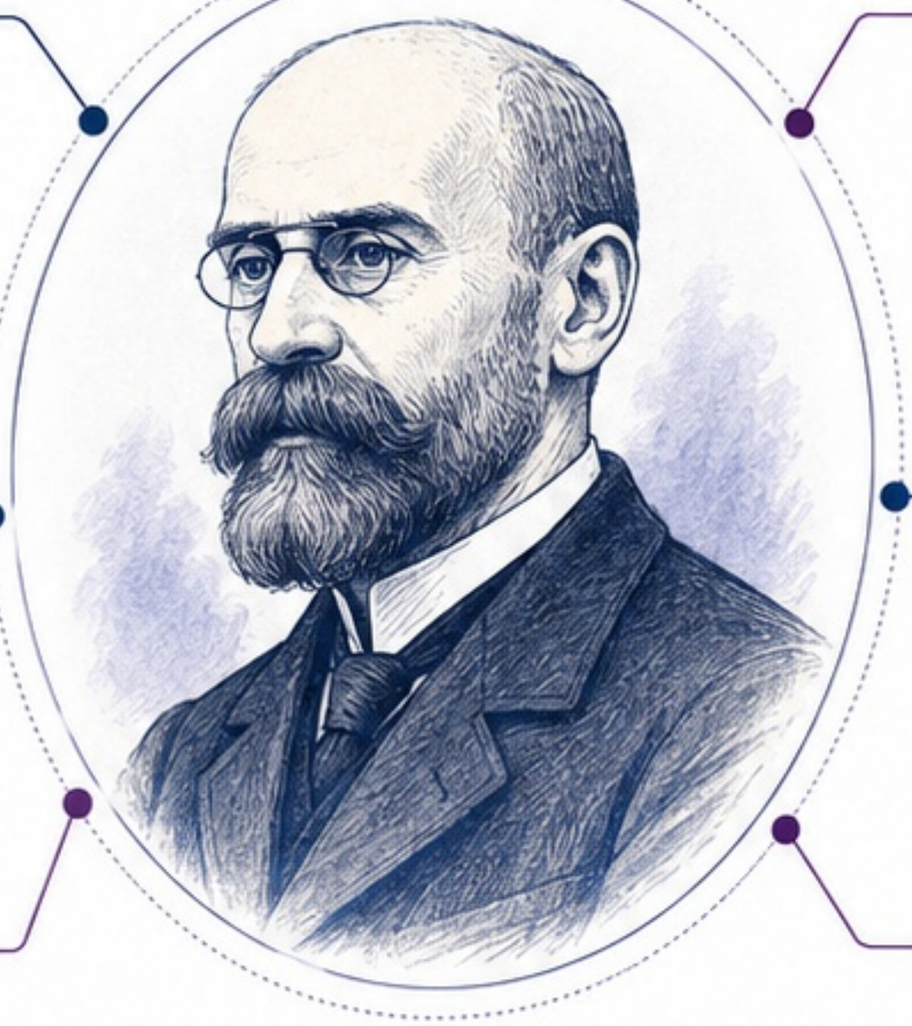

4. SOLIDARNOŚĆ ORGANICZNA

W społeczeństwach nowoczesnych ludzie się różnią, ale łączy ich wzajemna zależność wynikająca ze specjalizacji.

Spójność opiera się na współzależności.

5. PODZIAŁ PRACY

Wzrost specjalizacji prowadzi do większej efektywności, ale też wymaga nowych norm regulujących współpracę.

To podstawa solidarności organicznej.

6. ANOMIA

Sytuacja, w której normy społeczne są osłabione lub niespójne.

Prowadzi do dezorientacji, kryzysów i braku sensu.

SPOŁECZEŃSTWO TRADYCYJNE → wspólnota oparta na podobieństwie

PODZIAŁ PRACY → rosnąca specjalizacja i współzależność

NOWOCZESNOŚĆ → solidarność organiczna

ANOMIA → kryzys norm i poczucia sensu

PYTANIE TEGO BLOKU:

Dlaczego społeczeństwo wpływa na jednostkę, nawet wtedy, gdy człowiek uważa, że działa samodzielnie?

MAPA POJĘĆ

Fakt społeczny i metoda socjologiczna

Co Durkheim chciał badać w społeczeństwie?

Émile Durkheim uważał, że socjologia powinna badać **fakty społeczne** tak samo jak nauki przyrodnicze badają zjawiska przyrodnicze.

PRZYKŁAD ZE SZKOŁY

Oceny w szkole są faktem społecznym: istnieją niezależnie od jednego ucznia, wpływają na zachowanie, są powszechne w systemie edukacji i wiążą się z formalnymi zasadami.

Opinia jednostki:
„Nie lubię ocen."

Analiza socjologiczna:
„Jak system ocen wpływa na motywację, rywalizację, relacje i nierówności w szkole?"

1. ZEWNĘTRZNOŚĆ

Fakt społeczny istnieje przed nami lub niezależnie od naszej osobistej decyzji.

Przykłady:
Język, prawo, zwyczaje, system oceniania.

FAKT SPOŁECZNY

Sposób działania, myślenia lub odczuwania, który istnieje poza jednostką i wywiera na nią wpływ.

2. PRZYMUS

Społeczeństwo wywiera nacisk, aby ludzie przestrzegali określonych zasad.

Przykład:
Gdy ktoś łamie normę, może spotkać się z krytyką, karą lub wykluczeniem.

3. POWSZECHNOŚĆ

Fakt społeczny jest obecny w większej grupie, a nie tylko w jednostkowym przypadku.

Przykład:
Większość uczniów zna zasady zachowania w szkole, nawet jeśli różnie je ocenia.

JAK BADAĆ?

BADAJ FAKTY SPOŁECZNE JAK RZECZY

1. OBSERWUJ
Nie zaczynaj od opinii.

2. PORÓWNUJ
Sprawdzaj wzory zachowań w grupie.

3. WYJAŚNIAJ SPOŁECZNIE
Szukaj norm, instytucji i struktur.

ZAPAMIĘTAJ

Durkheim uczy, że wiele osobistych doświadczeń ma społeczne przyczyny i społeczne reguły.

MAPA POJĘĆ

Solidarność, podział pracy i anomia

Co łączy ludzi w różnych typach społeczeństwa?

SOLIDARNOŚĆ MECHANICZNA

Typ więzi społecznej oparty na podobieństwie ludzi, wspólnych wierzeniach, tradycjach i silnej kontroli społecznej.

CECHY

- podobne role
- silna tradycja
- wspólne wartości
- mały podział pracy
- większa presja grupy

PRZYKŁAD

Mała społeczność, w której większość osób żyje podobnie, zna te same zwyczaje i mocno pilnuje norm.

PODZIAŁ PRACY

Rozdzielenie zadań między różne osoby i grupy.

mały podział pracy → duży podział pracy

podobieństwo → współzależność

SOLIDARNOŚĆ ORGANICZNA

Typ więzi społecznej oparty na różnicach funkcji i wzajemnej zależności ludzi.

CECHY

- różne zawody
- specjalizacja
- zależność od pracy innych
- większa indywidualizacja
- złożone instytucje

PRZYKŁAD

Miasto, w którym lekarze, nauczyciele, kierowcy, informatycy, sprzedawcy i urzędnicy wykonują różne zadania, ale są od siebie zależni.

ANOMIA

Stan osłabienia norm, niejasnych zasad lub braku regulacji społecznej.

Anomia może pojawić się wtedy, gdy społeczeństwo zmienia się szybko, a dotychczasowe normy przestają wystarczać.

PRZYKŁADY ANOMII

- nagła zmiana pracy
- kryzys społeczny
- chaos norm w internecie
- szybkie przemiany gospodarcze

PRZYKŁAD Gdy rynek pracy szybko się zmienia, ludzie mogą nie wiedzieć, jakie kwalifikacje są potrzebne, jakie zasady są stabilne i jak planować przyszłość. To może tworzyć poczucie niepewności.

ZAPAMIĘTAJ

U Durkheima nowoczesność nie oznacza braku więzi.
Oznacza inny typ więzi: ludzie różnią się funkcjami, ale są od siebie zależni.

BLOK 05

Karol Marks

Jak praca, własność i konflikt klasowy organizują społeczeństwo?

Marks analizował społeczeństwo przez pryzmat pracy, produkcji, własności i konfliktu między grupami o różnych interesach. Pytał, kto posiada środki produkcji, kto pracuje i kto korzysta z efektów tej pracy.

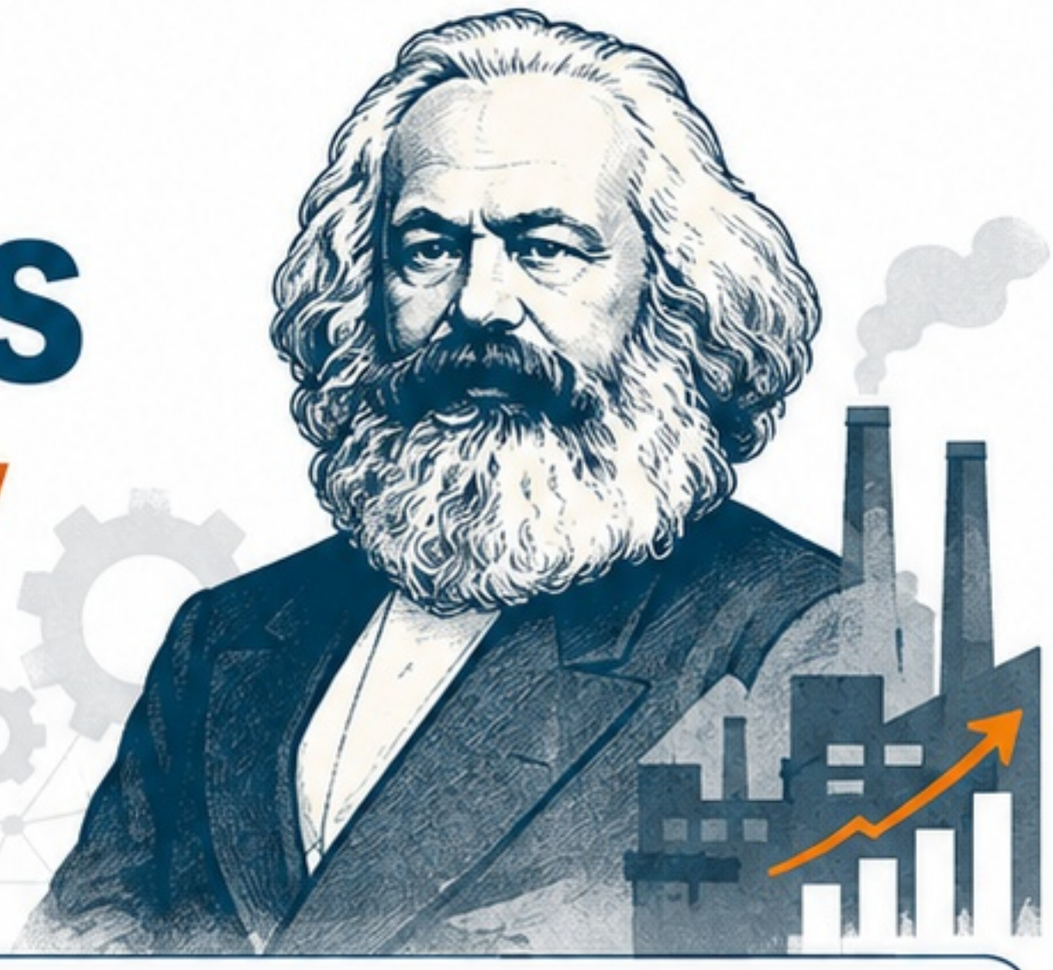

klasy społeczne | własność | praca | kapitał | konflikt | alienacja | wartość dodatkowa

1 KTO POSIADA?

Kto jest właścicielem środków produkcji (np. fabryk, maszyn, ziemi, technologii)?

2 KTO PRACUJE?

Kto wykonuje pracę, która wytwarza dobra i usługi?

SPOŁECZEŃSTWO I PRODUKCJA

3 KTO DECYDUJE?

Kto decyduje o tym, co, jak i dla kogo produkujemy?

4 KTO ZYSKUJE?

Kto czerpie zyski z pracy innych i z efektów produkcji?

Pytanie tego bloku:

Czy **nierówności** wynikają tylko z różnic indywidualnych, czy także z organizacji **własności** i **pracy**?

MAPA POJĘĆ

Klasy, własność i konflikt interesów

Dlaczego różne grupy społeczne mogą mieć sprzeczne interesy?

BURŻUAZJA

Klasa posiadająca środki produkcji, czyli zasoby potrzebne do wytwarzania dóbr i usług.

Przykłady środków produkcji:

- fabryki
- maszyny
- kapitał
- firmy
- platformy
- ziemia
- technologie

Główne interesy:

- zwiększać zysk
- kontrolować produkcję
- obniżać koszty
- utrzymywać przewagę

KLASY SPOŁECZNE

Grupy ludzi zajmujące różne miejsca w systemie porzukcji, zwłaszcza ze względu na własność i pracę.

KONFLIKT INTERESÓW

Konflikt powstaje, ponieważ jedna strona dąży do zwiększenia zysku, a druga do poprawy wynagrodzenia i warunków pracy.

zysk właściciela	płaca pracownika
kontrola produkcji	warunki pracy
kapitał	praca

PROLETARIAT

Klasa, która nie posiada środków produkcji i sprzedaje swoją pracę, aby otrzymać wynagrodzenie.

Przykłady przedstawicieli:

- pracownicy fabryk
- pracownicy usług
- pracownicy najemni
- osoby zależne od pensji
- część pracowników platformowych

Główne interesy:

- otrzymać wyższe wynagrodzenie
- mieć stabilność
- poprawić warunki pracy
- ograniczyć wyzysk

Własność środków produkcji

To klucz do analizy Marksa. Nie chodzi tylko o to, kto ma więcej pieniędzy, ale o to, kto kontroluje produkcję i korzysta z jej efektów.

Przykład z życia

Właściciel firmy chce ograniczyć koszty, aby zwiększyć zysk. Pracownicy chcą wyższej pensji, bezpieczeństwa i lepszych warunków. Obie strony są częścią tego samego procesu produkcji, ale mają różne interesy.

Pytania do analizy

- Kto posiada zasoby?
- Kto wykonuje pracę?
- Kto decyduje o organizacji pracy?
- Kto otrzymuje największą część zysku?

Zapamiętaj

U Marksa klasa społeczna wynika przede wszystkim z miejsca w systemie produkcji: z relacji między własnością, pracą i kontrolą.

BLOK 06

Praca, alienacja i wartość dodatkowa

Co dzieje się z człowiekiem, gdy jego praca przestaje należeć do niego?

PRACA

Dla Marksa praca jest sposobem tworzenia świata społecznego, dóbr, wartości i relacji między ludźmi.

PRACA JAKO TWORZENIE

Człowiek przekształca naturę i tworzy dobra potrzebne do życia społecznego.

Przykład:
Stolarz wytwarza stół, który może służyć innym.

PRACA NAJEMNA

Człowiek pracuje dla kogoś innego w zamian za wynagrodzenie.

Przykład:
Pracownik sklepu pracuje za pensję wypłacaną przez właściciela.

KONTROLA PRODUKCJI

Środki produkcji i decyzje o produkcji należą do właściciela kapitału.

Przykład:
Właściciel fabryki decyduje, co, jak i w jakiej ilości będzie produkowane.

ALIENACJA

Stan, w którym człowiek traci kontrolę nad własną pracą, jej efektem, sensem lub relacjami społecznymi.

Alienacja od produktu pracy

Produkt pracy nie należy do pracownika.

Przykład:
Pracownik szyje buty, ale nie może ich zabrać ani sprzedać.

Alienacja od procesu pracy

Praca jest narzucona, monotonna i pozbawiona wpływu pracownika.

Przykład:
Pracownik linii montażowej powtarza te same ruchy przez cały dzień.

Alienacja od siebie

Człowiek nie realizuje swojego potencjału i nie czuje spełnienia.

Przykład:
Praca nie daje radości, tylko wyczerpanie i frustrację.

Alienacja od innych ludzi

Relacje między ludźmi stają się oparte na rywalizacji zamiast współpracy.

Przykład:
Pracownicy traktują się jak konkurenci, a nie jak współpracownicy.

WARTOŚĆ DODATKOWA

Wartość wytworzona przez pracownika ponad wartość jego wynagrodzenia, która trafia do właściciela kapitału.

wartość pracy wykonanej – wynagrodzenie pracownika = wartość dodatkowa

Dla Marksa wartość dodatkowa jest źródłem zysku właściciela kapitału.

Przykład:

- Pracownik wytwarza w ciągu dnia wartość o wartości 1000 zł.
- Otrzymuje wynagrodzenie 300 zł.
- Wartość dodatkowa wynosi 700 zł i trafia do właściciela.

brak własności środków produkcji → praca najemna → kontrola właściciela → alienacja → konflikt interesów

Zapamiętaj

U Marksa praca pokazzuje nie tylko, co ludzie robią, ale także kto ma kontrolę, kto zyskuje i kto traci wpływ na własne działanie.

BLOK 06

Max Weber

Jak rozumieć sens działań społecznych, władzę i nowoczesną organizację?

Weber interesował się tym, jakie znaczenie ludzie nadają swoim działaniom. Pytał nie tylko, co ludzie robią, ale także dlaczego uważają swoje działania za sensowne, właściwe lub konieczne.

CO TO DZIAŁANIE ZNACZY DLA CZŁOWIEKA?

Działanie społeczne

Uwzględnia innych ludzi.

Sens działania

Człowiek nadaje znaczenie temu, co robi.

Władza

Możliwość wpływania na zachowania innych.

Biurokracja

Nowoczesna organizacja oparta na regułach.

KLUCZOWE POJĘCIA

- działanie społeczne
- sens
- rozumienie
- władza
- dominacja
- biurokracja
- racjonalizacja

Pytanie tego bloku:

Czy wystarczy opisać zachowanie, czy trzeba także zrozumieć jego sens dla działającej osoby?

BLOK 06

Działanie społeczne i rozumienie

Kiedy zwykłe zachowanie staje się działaniem społecznym?

DZIAŁANIE SPOŁECZNE

Działanie, któremu jednostka nadaje sens i które odnosi się do innych ludzi.

zachowanie + sens dla osoby + odniesienie do innych = działanie społeczne

NIE KAŻDE ZACHOWANIE JEST SPOŁECZNE

ZACHOWANIE

Idę z parasolem, bo pada deszcz.
Nie odnoszę się do innych,
nie nadaję temu szczególnego sensu.

DZIAŁANIE SPOŁECZNE

Ubieram się elegancko
na rozmowę kwalifikacyjną,
bo chcę zrobić dobre wrażenie
na pracodawcy.

DZIAŁANIE CELOWO-RACJONALNE

Działanie ukierunkowane na osiągnięcie celu, oparte na przemyślanym wyborze środków.

Przykład:
Uczę się, aby zdać egzamin i dostać się na studia.

DZIAŁANIE WARTOŚCIOWO-RACJONALNE

Działanie oparte na przekonaniu o wartości samej w sobie, niezależnie od skutków.

Przykład:
Angażuję się w pomoc uchodźcom, bo uważam, że każdy człowiek zasługuje na godne życie.

DZIAŁANIE TRADYCYJNE

Działanie wynikające z przyzwyczajenia, zwyczaju lub utrwalonych wzorców.

Przykład:
Co roku świętujemy w domu wigilijną kolację, tak jak robiła to moja rodzina.

DZIAŁANIE AFEKTYWNE

Działanie wynikające z emocji i uczuć, bez głębszego namysłu.

Przykład:
Krzyczę na kolegę, bo poczułem złość.

ROZUMIENIE U WEBERA

Socjolog powinien próbować zrozumieć sens działania z perspektywy osoby działającej.

Co ta osoba uważała za cel, wartość, tradycję albo emocjonalny powód swojego działania?

PRZYKŁAD ANALIZY: UCZEŃ POMAGA KOLEDZE W NAUCE

Celowo-racjonalnie:	Pomagam, bo chcę dobrze wypaść w oczach nauczyciela i zdobyć punkty.
Wartościowo-racjonalnie:	Pomagam, bo uważam, że solidarność i wspieranie innych jest ważne.
Tradycyjnie:	Pomagam, bo w naszej klasie wszyscy sobie pomagają.
Afektywnie:	Pomagam, bo lubię kolegę i chcę, żeby mu było dobrze.

ZAPAMIĘTAJ

U Webera ważne jest nie tylko to, co człowiek robi, ale także jaki sens nadaje swojemu działaniu i jak odnosi je do innych ludzi.

BLOK 06

Władza, dominacja i biurokracja

Dlaczego ludzie uznają czyjeś polecenia za uprawnione?

WŁADZA → DOMINACJA → BIUROKRACJA

WŁADZA
Możliwość wpływania na zachowania innych ludzi, nawet wbrew ich woli.

DOMINACJA
Taka władza, która jest uznawana przez podporządkowanych za uprawnioną i prawomocną.

BIUROKRACJA
Forma dominacji legalno-racjonalnej oparta na stałych stanowiskach, regułach i procedurach.

TRZY TYPY DOMINACJI PRAWOMOCNEJ

DOMINACJA TRADYCYJNA

Opiera się na zwyczaju, tradycji i przekonaniu, że „zawsze tak było".

PRZYKŁAD:
Władza starszyzny w rodzinie lub w społecznościach wiejskich.

PYTANIE POMOCNICZE:
Czy ludzie podporządkowują się, bo tak zawsze robiono?

DOMINACJA CHARYZMATYCZNA

Opiera się na wyjątkowych cechach przywódcy i wierze w jego nadzwyczajne zdolności.

PRZYKŁAD:
Charyzmatyczny lider ruchu społecznego lub religijnego.

PYTANIE POMOCNICZE:
Czy ludzie podporządkowują się osobie, bo wierzą w jej wyjątkowe cechy i misję?

DOMINACJA LEGALNO-RACJONALNA

Opiera się na formalnych regułach, stanowiskach i prawie; liczy się to, co zgodne z przepisami.

PRZYKŁAD:
Sędzia wydaje wyrok na podstawie prawa, a nie osobistych sympatii.

PYTANIE POMOCNICZE:
Czy ludzie podporządkowują się, bo uznają reguły i stanowiska za właściwe i zgodne z prawem?

BIUROKRACJA — CECHY

Hierarchia stanowisk
Jasny układ podporządkowania.

Jasny podział kompetencji
Każde stanowisko ma określone zadania.

Pisemne dokumenty
Działania i decyzje są zapisane.

Procedury
Działanie według ustalonych reguł i zasad.

Bezosobowość
Traktowanie ludzi według reguł, a nie osobistych relacji.

Specjalizacja
Każdy zajmuje się wąskim zakresem zadań.

Awans według kwalifikacji
O awansie decydują umiejętności i wyniki, nie znajomości.

PLUSY I MINUSY

ZALETY
- ✓ porządek
- ✓ przewidywalność
- ✓ ciągłość działania
- ✓ jasne procedury

RYZYKA
- ✗ sztywność
- ✗ nadmiar dokumentów
- ✗ traktowanie ludzi jak przypadków
- ✗ opóźnienia

PRZYKŁAD: DYREKTOR SZKOŁY
Dyrektor szkoły ma władzę, ponieważ zajmuje określone stanowisko i działa zgodnie z przepisami prawa oświatowego oraz statutem szkoły.
To przykład dominacji legalno-racjonalnej.

ZAPAMIĘTAJ Weber pokazuje, że nowoczesne społeczeństwa coraz częściej opierają organizację na regułach, procedurach i stanowiskach, a nie tylko na tradycji lub osobistej charyzmie.

BLOK 07

Kultura, tożsamość i różnorodność

Jak symbole, wartości i style życia tworzą społeczne znaczenia?

Kultura to nie tylko sztuka, muzyka albo literatura. To także język, normy, wartości, symbole, zwyczaje, style życia i sposoby rozumienia świata. Dzięki kulturze ludzie wiedzą, co coś znaczy w danej grupie.

kultura | symbole | wartości | normy | tożsamość | różnorodność | relatywizm kulturowy

język

Słowa i znaczenia, którymi się porozumiewamy i nadajemy sens światu.

symbole

Znaki, obrazy i przedmioty, które niosą wspólne znaczenia (np. flaga, godło, krzyż).

wartości

To, co uznajemy za ważne i dobre, co nadaje kierunek naszym działaniom.

KULTURA = ŚWIAT ZNACZEŃ

tożsamość

Poczucie „kim jestem" i „do jakiej grupy należę" kształtowane przez kulturę.

normy

Zasady i reguły określające, co wolno, a czego nie, jak należy się zachować.

zwyczaje

Powtarzalne sposoby działania i obchodzenia ważnych wydarzeń, przekazywane z pokolenia na pokolenie.

różnorodność

Istnienie wielu kultur, tradycji, języków i stylów życia.
To bogactwo, które uczy tolerancji.

Pytanie tego bloku:

Czy nasze sposoby myślenia, oceniania i zachowania są naturalne, czy uczymy się ich w kulturze?

BLOK 07

Kultura, normy, wartości i symbole

Jak kultura nadaje znaczenie codziennym zachowaniom?

Kultura to nie tylko sztuka, muzyka albo literatura. To także język, normy, wartości, symbole, zwyczaje, style życia i sposoby rozumienia świata. Dzięki kulturze wiemy, co coś znaczy i jak należy się zachowywać w danej sytuacji.

WARTOŚCI

To, co uznajemy za ważne i dobre. Kierują naszymi wyborami i ocenami.

Przykłady:

- uczciwość
- wolność
- szacunek

NORMY

Zasady i reguły określające, co wolno, a czego nie. Pomagają utrzymać porządek.

Przykłady:

- nie spóźniaj się
- mów prawdę
- nie krzywdź innych

KULTURA

Zespół znaczeń, norm, wartości, symboli, zwyczajów i sposobów życia przekazywanych społecznie.

SYMBOLE

Znaki, obrazy i przedmioty, które niosą wspólne znaczenia. Ich sens znamy dzięki kulturze.

Przykłady:

- flaga
- godło
- serce

JĘZYK

Słowa i znaki, którymi się porozumiewamy i nadajemy sens światu.

Przykłady:

- słowa
- gesty
- emotikony

ZWYCZAJE

Powtarzalne sposoby działania i obchodzenia ważnych wydarzeń. Nadają rytm życiu społecznemu.

Przykłady:

- urodziny
- święta
- powitania

WZORY ZACHOWAŃ

Sposoby, w jakie na ogół postępują członkowie danej grupy w określonych sytuacjach.

Przykłady:

- jak się witać
- jak rozmawiać
- jak pomagać

Kultura materialna i niematerialna

KULTURA MATERIALNA

To wszystko, co można zobaczyć i dotknąć – wytwory ludzkiej pracy i techniki.

Przykłady:

- budynki
- ubrania
- sprzęty
- samochody

KULTURA NIEMATERIALNA

To idee, wierzenia, przekonania, wiedza, emocje i sposoby myślenia.

Przykłady:

- wierzenia
- idee
- muzyka
- opowieści

Przykład szybkiej analizy

Gest uścisku dłoni może oznaczać: **powitanie**, **szacunek**, **zgodę** lub **zakończenie rozmowy** – w zależności od kultury i sytuacji.

Pytanie socjologiczne

Co musi wiedzieć członek danej grupy, aby poprawnie zrozumieć ten gest, słowo lub zwyczaj?

Zapamiętaj

Kultura sprawia, że codzienne zachowania **mają znaczenie.**
To, co wydaje się oczywiste, często jest **nauczone społecznie.**

BLOK 07

Tożsamość, różnorodność i relatywizm kulturowy

Kim jesteśmy wobec grup, do których należymy?

TOŻSAMOŚĆ

Sposób, w jaki człowiek rozumie siebie oraz swoje miejsce wśród innych ludzi.

TOŻSAMOŚĆ OSOBISTA

Dotyczy cech, wartości, przekonań i doświadczeń, które czynią mnie wyjątkowym człowiekiem.

Przykłady: charakter, pasje, poglądy, talenty, marzenia.

TOŻSAMOŚĆ SPOŁECZNA

Wynika z przynależności do grup i pełnionych w nich ról.

Przykłady: uczeń, Polka/Polak, członek wspólnoty, kibic, przyjaciel.

PRZYNALEŻNOŚĆ

Poczucie bycia częścią grupy i więź z nią.

Przykłady: rodzina, klasa, kluby sportowe, społeczności internetowe, organizacje, naród.

RÓŻNICA

Odrębność wobec innych, która może być źródłem bogactwa, ale też uprzedzeń.

Przykłady: wygląd, język, religia, tradycje, poglądy, styl życia.

RÓŻNORODNOŚĆ KULTUROWA

Istnienie wielu kultur, tradycji, języków, zwyczajów, sposobów życia i światopoglądów w obrębie jednego społeczeństwa lub na świecie.

Przykłady:

- języki
- religie
- święta i zwyczaje
- kuchnia
- sztuka i styl życia

RELATYWIZM KULTUROWY

Zrozumienie praktyk i przekonań innych kultur w ich własnym kontekście.

- ✔ Każda kultura ma swoją historię i sens.
- ✔ Zanim ocenię – staram się zrozumieć.
- ✔ Szanuję różnice.

VS

ETNOCENTRYZM

Ocenianie innych kultur przez pryzmat własnych norm i wartości.

- ✖ Uważam swoją kulturę za lepszą.
- ✖ Nie rozumiem i krytykuję obce zwyczaje.
- ✖ Utrudniam porozumienie i współpracę.

ETNOCENTRYZM – oceniam inne kultury przez własne normy → **RELATYWIZM KULTUROWY** – próbuję zrozumieć znaczenie w kontekście

PRZYKŁAD: RÓŻNE FORMY POWITANIA W RÓŻNYCH GRUPACH

- **W Polsce:** uścisk dłoni z „Dzień dobry".
- **W Japonii:** ukłon, bez dotyku.
- **W niektórych krajach arabskich:** stosowanie zwrotów grzecznościowych i czasem uścisk dłoni (między mężczyznami).

→ To nie „lepsze" lub „gorsze" sposoby – po prostu inne. Zrozumienie kontekstu pozwala uniknąć nieporozumień i okazać szacunek.

Zapamiętaj

Tożsamość nie powstaje w izolacji. Tworzy się w relacjach, grupach, kulturze, języku i doświadczeniach społecznych.

BLOK 08

Nierówności i stratyfikacja

Dlaczego ludzie mają różne szanse, zasoby i pozycje społeczne?

Nierówności społeczne dotyczą nierównego dostępu do zasobów, praw, prestiżu, bezpieczeństwa, edukacji, dochodu, władzy i szans życiowych.
Stratyfikacja pokazuje, jak społeczeństwo układa ludzi i grupy w warstwy.

- NIERÓWNOŚCI
- STRATYFIKACJA
- KLASA SPOŁECZNA
- STATUS
- PRESTIŻ
- WŁADZA
- DOCHÓD
- SZANSE ŻYCIOWE
- MOBILNOŚĆ SPOŁECZNA

RÓŻNICA —
Ludzie nie są identyczni.

NIERÓWNOŚĆ —
Różnice przekładają się na dostęp do zasobów i szans.

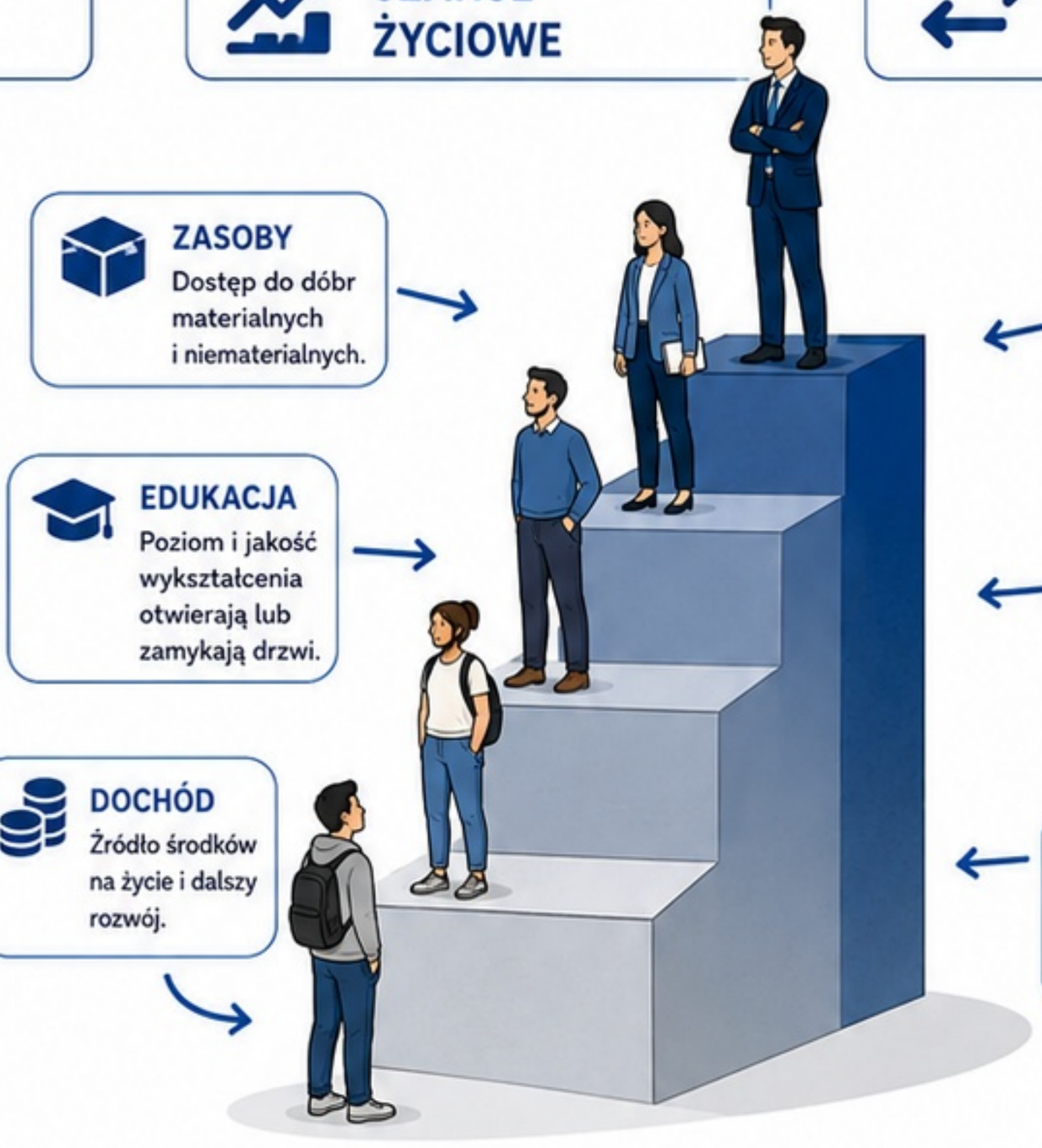

ZASOBY
Dostęp do dóbr materialnych i niematerialnych.

EDUKACJA
Poziom i jakość wykształcenia otwierają lub zamykają drzwi.

DOCHÓD
Źródło środków na życie i dalszy rozwój.

PRESTIŻ
Uznanie społeczne i szacunek innych.

WŁADZA
Możliwość wpływu na decyzje i innych ludzi.

SIECI KONTAKTÓW
Relacje i znajomości otwierają dostęp do okazji.

Czy wszyscy zaczynają z tego samego miejsca?

BLOK 07

Nierówności społeczne i ich wymiary

W czym dokładnie ludzie mogą być nierówno usytuowani?

DOCHÓD I MAJĄTEK
Różnice w posiadanych dochodach i majątku materialnym.

Przykłady: bogactwo, ubóstwo, dziedziczenie, długi.

EDUKACJA
Różnice w dostępie do edukacji oraz jej jakości.

Przykłady: typ szkoły, opłaty, jakość nauczania, wsparcie edukacyjne.

PRACA
Różnice w dostępie do pracy oraz w jej jakości i warunkach.

Przykłady: umowa o pracę, umowy tymczasowe, bezrobocie, płace.

NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNE
Nierówny dostęp ludzi i grup do ważnych zasobów, praw, pozycji, bezpieczeństwa i szans życiowych.

WŁADZA
Różnice w możliwości wpływania na decyzje i kierowanie innymi.

Przykłady: stanowiska, udział w polityce, podejmowanie decyzji.

PRESTIŻ
Różnice w uznaniu społecznym i szacunku, jakim darzone są osoby i grupy.

Przykłady: zawody uznawane i deprecjonowane, stereotypy.

ZDROWIE I BEZPIECZEŃSTWO
Różnice w stanie zdrowia i poczuciu bezpieczeństwa.

Przykłady: dostęp do opieki zdrowotnej, zagrożenia, przemoc.

MIEJSCE ZAMIESZKANIA
Różnice w warunkach mieszkaniowych i lokalizacji.

Przykład: Studenice, dostęp do usług, infrastruktura, przestrzeń.

KAPITAŁ SPOŁECZNY I KULTUROWY
Różnice w sieci kontaktów, wsparciu i poziomie wiedzy oraz kompetencji.

Przykłady: znajomości, zaufanie, wykształcenie, umiejętności, kompetencje kulturowe.

Różnica czy nierówność?

RÓŻNICA
Ludzie różnią się między sobą – i to naturalne. Różnice nie zawsze są problemem.

Przykład: Studenci mają różne zainteresowania – jedni lubią sport, inni sztukę.

VS

NIERÓWNOŚĆ
Gdy różnice wynikają z braku dostępu do zasobów lub niesprawiedliwych zasad – stają się nierównością.

Przykład: Student nie ma miejsca do nauki w domu, dostępu do internetu ani pomocy edukacyjnej.

Jak nierówności powstają i się utrwalają?

pochodzenie społeczne → Rodzina, środowisko, status, kapitał.

dostęp do zasobów → Pieniądze, wiedza, kontakty, czas.

edukacja i kontakty → Szkoła, kompetencje, sieci społeczne.

praca i dochód → Zatrudnienie, płaca, stabilność.

szanse życiowe → Możliwości rozwoju, bezpieczeństwo, jakość życia.

Pytania do analizy

- Kto ma dostęp do zasobów?
- Kto podejmuje decyzje?
- Kto ponosi ryzyko?
- Kto ma większe szanse awansu?
- Kto jest bardziej narażony na wykluczenie?

Zapamiętaj
Nierówności społeczne nie dotyczą tylko pieniędzy. Obejmują także władzę, edukację, prestiż, bezpieczeństwo, zdrowie, kontakty i realne możliwości działania.

BLOK 07

Stratyfikacja, mobilność i szanse życiowe

Czy pozycja społeczna może się zmieniać?

STRATYFIKACJA SPOŁECZNA

Hierarchiczne ułożenie ludzi i grup według dostępu do zasobów, prestiżu, władzy i szans życiowych.

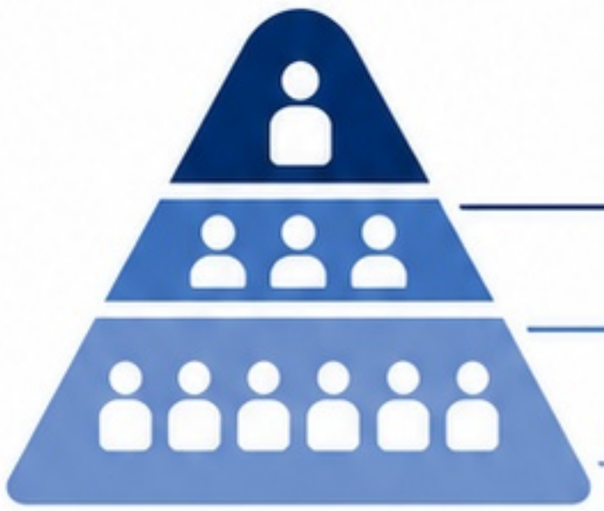

- większy dostęp do zasobów
  większy wpływ
  wyższy prestiż
- stabilne warunki
  częściowy dostęp do zasobów
  różne możliwości awansu
- mniejszy dostęp do zasobów
  większa niepewność
  ograniczone szanse

To nie opis wartości człowieka. To opis pozycji w strukturze społecznej.

WARSTWA SPOŁECZNA

Poziom w hierarchii społecznej oparty na podobnych warunkach i stylu życia.

Przykłady: klasa wyższa, średnia, robotnicza, uboga.

KLASA SPOŁECZNA

Grupa ludzi o podobnej pozycji w stosunku do środków produkcji i na rynku pracy.

Przykłady: klasa właścicieli, klasa średnia, klasa pracująca.

STATUS SPOŁECZNY

Prestiż i pozycja wynikające z uznania innych, roli społecznej lub posiadanych cech.

Przykłady: lekarz, nauczyciel, student, rodzic, sportowiec.

SZANSE ŻYCIOWE

Prawdopodobieństwo osiągnięcia określonych celów i realizacji planów życiowych.

Przykłady: sukces edukacyjny, kariera, stabilność materialna, jakość życia.

MOBILNOŚĆ SPOŁECZNA

Zmiana pozycji społecznej jednostki lub grupy w strukturze społecznej.

MOBILNOŚĆ PIONOWA

Zmiana na wyższy lub niższy poziom w hierarchii.

Przykład: awans w pracy, zdobycie wyższego wykształcenia.

MOBILNOŚĆ POZIOMA

Zmiana pozycji bez zmiany poziomu w hierarchii, np. zmiana zawodu.

Przykład: zmiana pracy na inną o podobnym statusie.

MOBILNOŚĆ MIĘDZYPOKOLENIOWA

Porównanie pozycji społecznej dzieci i rodziców lub dziadków.

Przykład: dziecko z rodziny robotniczej zostaje lekarzem.

MOBILNOŚĆ WEWNĄTRZPOKOLENIOWA

Zmiana pozycji jednostki w ciągu jej własnego życia.

Przykład: od stażysty do kierownika zespołu.

CO WPŁYWA NA MOBILNOŚĆ?

edukacja · dochód rodziny · miejsce zamieszkania · zdrowie · kontakty społeczne · kapitał kulturowy · rynek pracy · polityka państwa · dyskryminacja lub jej brak · szczęście i moment historyczny

WYSIŁEK JEDNOSTKI

ma znaczenie, ale nie działa w próżni.

wysiłek + zasoby + instytucje + sieci kontaktów + warunki społeczne = większe lub mniejsze szanse życiowe

WARUNKI STRUKTURALNE

mogą ułatwiać lub utrudniać wykorzystanie wysiłku.

PRZYKŁAD:

Dwoje uczniów ma podobną motywację i wyniki w szkole, Ich szanse na sukces nie będą jednak takie same.

Uczeń A ma dostęp do:
- ✓ cichego miejsca do nauki
- ✓ szybkiego internetu
- ✓ wsparcia rodziny
- ✓ korepetycji
- ✓ informacji o rekrutacji i stypendiach

Uczeń B nie ma dostępu do:
- ✗ cichego miejsca do nauki
- ✗ szybkiego internetu
- ✗ wsparcia rodziny
- ✗ korepetycji
- ✗ informacji o rekrutacji i stypendiach

Zapamiętaj

Mobilność społeczna pokazuje, że pozycja może się zmieniać, ale zakres tej zmiany zależy od połączenia działań jednostki i struktury społecznej.

BLOK 09

Praca, kapitalizm i przemiany społeczne

Jak zmieniają się praca, rynek, konsumpcja i nierówności we współczesnym społeczeństwie?

PRACA DAWNIEJ

- Stałe zatrudnienie na całe życie
- Praca w dużych organizacjach
- Jasny podział ról i hierarchia
- Dochód za pracę i świadczenia socjalne
- Silne związki zawodowe i ochrona pracownika

PRZEMIANY

- Globalizacja i integracja rynków
- Rozwój technologii i automatyzacja
- Zmiana wartości i stylu życia
- Wzrost konsumpcji i gospodarka usług
- Rosnące nierówności ekonomiczne

PRACA DZIŚ

- Elastyczne formy zatrudnienia
- Praca zdalna i hybrydowa
- Samodzielność, projekty, marki osobiste
- Dochód niestabilny, zależny od rynku
- Ryzyko prekaryzacji i braku zabezpieczeń

KLUCZOWE POJĘCIA

PRACA · RYNEK · KAPITALIZM · KONSUMPCJA · TECHNOLOGIA · ELASTYCZNOŚĆ · PREKARYZACJA · NIERÓWNOŚCI

Czy współczesny rynek daje ludziom więcej wolności, czy tworzy nowe formy zależności?

Praca, rynek i przemiany współczesne

Dlaczego praca jest jednym z najważniejszych zjawisk społecznych?

DOCHÓD I BEZPIECZEŃSTWO

Praca jest głównym źródłem dochodu i podstawą materialnego bezpieczeństwa jednostki i jej rodziny.

- wynagrodzenie
- stabilizacja
- ubezpieczenia
- ochrona socjalna

CZAS I RYTM ŻYCIA

Praca porządkuje czas dnia, tygodnia i roku, wpływa na równowagę między czasem pracy a czasem wolnym.

- harmonogram
- rutyna
- urlopy
- równowaga

TOŻSAMOŚĆ I STATUS

Praca wpływa na to, kim jesteśmy, jak postrzegają nas inni i jaką pozycję zajmujemy w społeczeństwie.

- prestiż zawodu
- pozycja społeczna
- poczucie sensu
- uznanie

PRACA JAKO ZJAWISKO SPOŁECZNE

Praca organizuje nie tylko produkcję i dochód, ale także czas, role społeczne, relacje, tożsamość, status i szanse życiowe.

RELACJE SPOŁECZNE

Praca tworzy sieci kontaktów, współpracę i wsparcie, ale też konflikty i rywalizację.

- współpraca
- sieci kontaktów
- zaufanie
- konflikt

KWALIFIKACJE

Praca rozwija kompetencje, wiedzę i doświadczenie, które zwiększają szanse na rynku pracy.

- edukacja
- uczenie się
- rozwój zawodowy
- certyfikaty

NIERÓWNOŚCI

Dostęp do dobrej pracy jest nierówny i zależy od kapitału społecznego, kulturowego i ekonomicznego.

- różnice płacowe
- wykluczenie
- dyskryminacja
- segregacja rynku

PRZEMIANY WSPÓŁCZESNEJ PRACY

ELASTYCZNOŚĆ

Forma i miejsce pracy dostosowują się do potrzeb pracowników i firm.

Przykład: praca hybrydowa

Szansa: lepsze łączenie ról życiowych

Ryzyko: rozmycie granic między pracą a życiem

PREKARYZACJA

Więcej pracy niestabilnej, krótkoterminowej i bez pełnych zabezpieczeń.

Przykład: umowy śmieciowe

Szansa: wejście na rynek pracy

Ryzyko: brak bezpieczeństwa i przewidywalności

PRACA PLATFORMOWA

Zlecenia realizowane przez aplikacje i platformy internetowe.

Przykład: dostawy, ride-hailing

Szansa: elastyczność i szybki dostęp do zleceń

Ryzyko: brak praw pracowniczych

AUTOMATYZACJA

Maszyny i algorytmy przejmują powtarzalne zadania i procesy.

Przykład: roboty w produkcji

Szansa: większa wydajność i nowe zawody

Ryzyko: utrata miejsc pracy w niektórych sektorach

GLOBALIZACJA

Firmy działają ponad granicami, a praca jest częścią globalnych łańcuchów wartości.

Przykład: outsourcing usług

Szansa: dostęp do rynków i wiedzy globalnej

Ryzyko: presja na koszty i konkurencja płacowa

technologia → nowe formy pracy → zmiana kwalifikacji → nowe szanse i nowe ryzyka → nierówności na rynku pracy

ANALIZA ZJAWISKA

Praca zdalna pomaga łączyć obowiązki rodzinne i zawodowe, ale może też zacierać granicę między pracą a odpoczynkiem i prowadzić do przeciążenia.

SZYBKI PRZEGLĄD

- Kto ma stabilną pracę?
- Kto pracuje w niepewnych warunkach?
- Kto kontroluje czas pracy?
- Jak technologia zmienia relacje między pracownikiem a firmą?
- Jak praca wpływa na status społeczny?

LEGENDA

- Koncepcje i wyjaśnienia
- Szanse i przykłady
- Ryzyka i zagrożenia

Praca jest jednym z głównych miejsc, w których widać relacje między jednostką, gospodarką, technologią, nierównościami i instytucjami społecznymi.

Kapitalizm, konsumpcja i nierówności

Jak rynek wpływa na styl życia, potrzeby i pozycję społeczną?

KAPITALIZM

System gospodarczy oparty na własności prywatnej, rynku, konkurencji, pracy najemnej, produkcji towarów i dążeniu do zysku.

WŁASNOŚĆ PRYWATNA

Środki produkcji i majątek należą do prywatnych właścicieli.

Przykład: firma, fabryka lub sklep są własnością prywatną.

RYNEK

Ceny i decyzje są kształtowane przez popyt i podaż w wymianie towarów i usług.

Przykład: cena telefonu zależy od popytu i podaży na rynku.

KONKURENCJA

Firmy i producenci rywalizują o klientów, jakość, innowacje i niższe koszty.

Przykład: dwie firmy walczą o klientów lepszą ofertą.

ZYSK

Działalność gospodarcza ma na celu osiągnięcie zysku finansowego.

Przykład: firma sprzedaje więcej, niż wynosi koszt produkcji.

PRACA NAJEMNA

Większość ludzi pracuje dla kogoś w zamian za wynagrodzenie.

Przykład: pracownik otrzymuje pensję za swoją pracę.

KONSUMPCJA JAKO ZJAWISKO SPOŁECZNE

Konsumpcja to nie tylko kupowanie rzeczy. To także sposób wyrażania stylu życia, statusu, przynależności, gustu i aspiracji.

POTRZEBY

Rynek przekształca potrzeby i tworzy nowe pragnienia.

Przykład: potrzeba telefonu co kilka lat.

REKLAMA

Reklama wpływa na decyzje zakupowe i kształtuje pragnienia.

Przykład: reklama zachęca do kupna nowego modelu.

STATUS

Dobra materialne mogą wyrażać pozycję społeczną.

Przykład: drogi zegarek sygnalizuje prestiż.

TOŻSAMOŚĆ

Rzeczy pomagają budować obraz siebie i styl życia.

Przykład: wybór ubrań odzwierciedla gust i wartości.

PRZYNALEŻNOŚĆ

Konsumpcja łączy ludzi w grupy i buduje wspólne symbole.

Przykład: marka odzieży łącząca członków grupy.

WYKLUCZENIE

Brak dostępu do dóbr może prowadzić do wykluczenia.

Przykład: brak telefonu utrudnia bycie „na bieżąco".

Kapitalizm i nierówności

dochód → możliwości konsumpcji → styl życia → prestiż i uczestnictwo → przewagi lub wykluczenie

W społeczeństwie rynkowym dostęp do wielu dóbr zależy od pieniędzy, dlatego różnice w dochodach wpływają na edukację, zdrowie, mieszkanie, transport, kulturę i relacje społeczne.

WIDOCZNA KONSUMPCJA

To, co widać i co pokazujemy innym.

Przykłady: ubrania, telefon, samochód, wakacje, restauracje.

UKRYTE WARUNKI KONSUMPCJI

Niewidoczne zaplecze umożliwiające konsumpcję.

Przykłady: długi, praca rodziców, kredyt, koszty utrzymania, wsparcie rodziny.

ANALIZA ZJAWISKA

Dwaj uczniowie – Kuba i Bartek – mają różne telefony. Kuba ma najnowszy model za 6 000 zł, a Bartek zwykły. Socjolog zadaje pytania:

- Jakie może być źródło tej różnicy?
- Czy Kuba musiał sam zapracować na telefon?
- Czy presja grupy wpływa na wybór telefonu?
- Jak reklama kształtuje pragnienie posiadania?
- Czy Kuba ma lepszy dostęp do technologii?
- Co telefon mówi o statusie i przynależności?

PYTANIA SOCJOLOGICZNE

1. Jak dochód wpływa na konsumpcję i styl życia?
2. Czy reklama tworzy potrzeby czy je zaspokaja?
3. Jakie znaczenie mają dobra materialne w budowaniu statusu i tożsamości?
4. Dlaczego jedni mają więcej możliwości niż inni?
5. Jak konsumpcja może prowadzić do wykluczenia?

ZAPAMIĘTAJ

Konsumpcja jest społeczna, ponieważ przez rzeczy ludzie pokazują status, tożsamość, aspiracje, przynależność i różnice w dostępie do zasobów.

BLOK 10

Władza, państwo, obywatelstwo i ruchy społeczne

Jak ludzie organizują decyzje wspólne, prawa, obowiązki i zmianę społeczną?

Społeczeństwo potrzebuje sposobów podejmowania decyzji, tworzenia prawa, organizowania wspólnego życia i rozwiązywania konfliktów. Państwo, obywatelstwo, demokracja i ruchy społeczne pokazują, jak ludzie uczestniczą w życiu publicznym.

władza

państwo

naród

demokracja

obywatelstwo

prawa

obowiązki

uczestnictwo

ruchy społeczne

zmiana społeczna

PAŃSTWO

prawo, instytucje, administracja, bezpieczeństwo

ustanawia prawo

OBYWATEL

prawa, obowiązki, udział, odpowiedzialność

uczestniczą

ograniczа i kontroluje władzę

DEMOKRACJA

wybory, debata, reprezentacja, kontrola władzy

domagają się zmiany

RUCHY SPOŁECZNE

mobilizacja, postulaty, protest, zmiana

Pytanie tego bloku:

Jak jednostki i grupy mogą wpływać na decyzje, prawa i kierunek zmian społecznych?

Państwo, naród, demokracja i obywatelstwo

Jak ludzie tworzą wspólnotę polityczną i uczestniczą w życiu publicznym?

PAŃSTWO

Zorganizowana wspólnota polityczna z władzą publiczną, terytorium, ludnością i aparatem instytucji.

- **terytorium** – obszar, granice
- **ludność** – mieszkańcy państwa
- **władza publiczna** – uprawniona do podejmowania decyzji
- **prawo** – zasady obowiązujące wszystkich
- **instytucje** – sejm, rząd, sądy, policja, administracja

NARÓD

Wspólnota ludzi związanych więzami kulturowymi, historycznymi i symbolicznymi.

- pamięć zbiorowa
- język
- symbole
- historia
- kultura
- poczucie „my”

Naród to nie to samo co państwo – naród może nie mieć własnego państwa, a państwo może obejmować wiele narodów.

WSPÓLNOTA POLITYCZNA

Przestrzeń, w której ludzie żyją pod wspólnymi instytucjami, prawem, decyzjami publicznymi i wyobrażeniem dobra wspólnego.

DEMOKRACJA

Ustrój polityczny, w którym władza należy do obywateli i jest przez nich kontrolowana.

- wybory
- debata publiczna
- rządy prawa
- prawa obywatelskie
- podział władzy
- kontrola władzy
- wolność wypowiedzi
- pluralizm

OBYWATELSTWO

Relacja między obywatelami a państwem oparta na prawach, obowiązkach i udziale.

PRAWA	OBOWIĄZKI	UCZESTNICTWO
np. prawo do życia, edukacji, wolności słowa, zrzeszania się	np. przestrzeganie prawa, płacenie podatków, obrona Ojczyzny	np. głosowanie, konsultacje, udział w debatach, aktywność lokalna

PAŃSTWO ≠ NARÓD

	PAŃSTWO	NARÓD
	ma terytorium i granice	może nie mieć własnego państwa
	mieszkańcy są obywatelami państwa	członkowie narodu nie muszą mieć obywatelstwa tego samego państwa
	oparte na prawie i instytucjach politycznych	oparte na więziach kulturowych i historycznych
	powstaje w wyniku umów politycznych	powstaje naturalnie w procesie historycznym
	może obejmować wiele narodów	może być podzielony między różne państwa

Społeczeństwo obywatelskie

Przestrzeń autonomicznej aktywności ludzi i organizacji między jednostką a państwem, która wzmacnia demokrację i dobro wspólne.

- rada rodziców
- lokalna akcja społeczna
- organizacja pomocowa
- inicjatywa ekologiczna
- grupa mieszkańców dbająca o osiedle

PRZYKŁAD:
Petycja mieszkańców o bezpieczne przejście dla pieszych → Mieszkańcy organizują się, zbierają podpisy pod petycją, składają ją w urzędzie, uczestniczą w konsultacjach i monitorują realizację. To połączenie praw (np. prawo do petycji), obowiązków (dialog, poszanowanie prawa) i uczestnictwa.

SZYBKIE POWTÓRZENIE

1. Czym jest państwo i z jakich elementów się składa?
2. Co tworzy naród? W jaki sposób różni się od państwa?
3. Jakie cechy charakteryzują demokrację?
4. Jakie trzy wymiary ma obywatelstwo? Podaj przykłady.
5. Na czym polega rola społeczeństwa obywatelskiego?

ZAPAMIĘTAJ

Państwo organizuje władzę i prawo, naród tworzy poczucie wspólnoty, demokracja daje mechanizmy udziału i kontroli, a obywatelstwo łączy prawa, obowiązki i uczestnictwo.

Ruchy społeczne i mapa finalnej powtórki

Jak grupy ludzi organizują się, aby zmieniać społeczeństwo?

1. PROBLEM SPOŁECZNY

Punkt wyjścia. Ruch powstaje, gdy ludzie dostrzegają problem, który dotyka ich lub innych.

Przykład: zanieczyszczenie powietrza w mieście.

2. WSPÓLNY CEL

Ludzie łączy wspólny cel, który nadaje sens działaniom i buduje jedność grupy.

Przykład: czyste powietrze dla wszystkich.

3. MOBILIZACJA

Ruch potrzebuje ludzi, zasobów i organizacji. Kluczowa jest komunikacja i zaangażowanie.

Przykład:
spotkania, media społecznościowe, ulotki, zbiórki podpisów.

RUCH SPOŁECZNY

Zorganizowane działanie zbiorowe ludzi, którzy chcą zwrócić uwagę na problem, bronić interesów, zmienić zasady, wpłynąć na decyzje lub przekształcić społeczeństwo.

Ruch społeczny nie musi być partią

Partia polityczna	Ruch społeczny
chce zdobyć władzę, wygrywając wybory.	chce zmiany ideaé i zasado, bez dążenia do władzy.

Przykład z życia: Kampania mieszkańców o park w dzielnicy

- problem: brak terenów zielonych
- cel: stworzenie parku
- działania: zbiórka podpisów, spotkania z urzędnikami, protest
- efekt: decyzja o budowie parku

4. FORMY DZIAŁANIA

Ruchy wykorzystują różne formy działań – od pokojowych protestów po działania prawne i edukacyjne.

Przykład:
protest, petycja, happening, akcja informacyjna, pozew.

5. TOŻSAMOŚĆ ZBIOROWA

Poczucie „my" buduje solidarność i motywację do działania oraz odróżnia ruch od innych grup.

Przykład:
symbole, hasła, wspólna narracja, wartości i emocje.

6. ZMIANA SPOŁECZNA

Ruchy dążą do realnej zmiany – praw, polityk, norm społecznych lub świadomości społecznej.

Przykład:
nowe przepisy, decyzje władz, zmiana praktyk społecznych.

POWTÓRKA KOŃCOWA

FINALNA MAPA POWTÓRKI

SOCJOLOGIA = ANALIZA ŻYCIA SPOŁECZNEGO

1. Spojrzenie socjologiczne

Patrzymy szerzej: widzimy ukryte mechanizmy życia społecznego.

Pytanie: Dlaczego tak jest?

2. Socjalizacja

Uczymy się norm, wartości i ról w rodzinie, szkole, mediach, grupach.

Pytanie: Jak stajemy się członkami społeczeństwa?

3. Grupy i role

Działamy w grupach, pełnimy role, negocjujemy i współpracujemy.

Pytanie: Jak grupy wpływają na nasze zachowanie?

4. Instytucje

Trwałe systemy reguł organizują życie społeczne: rodzina, szkoła, państwo, religia, prawo.

Pytanie: Jak działają instytucje?

5. Durkheim

Społeczeństwo jako całość. Fakty społeczne, solidarność, ład i integracja.

Pytanie: Co utrzymuje społeczeństwo razem?

6. Marks

Konflikt klasowy, własność środków produkcji, wyzysk i zmiana społeczna.

Pytanie: Kto korzysta, a kto traci?

7. Weber

Działanie społeczne, sens, typy władzy, biurokracja, racjonalizacja.

Pytanie: Co kieruje działaniem ludzi?

8. Kultura i tożsamość

Znaczenia, symbole i wartości kształtują to, kim jesteśmy i jak rozumiemy świat.

Pytanie: Jak kultura nadaje sens naszemu życiu?

9. Nierówności

Różnice w dostępie do zasobów: klasa, płeć, wykształcenie, pochodzenie, etniczność.

Pytanie: Dlaczego nie wszyscy mają równe szanse?

10. Praca, państwo i zmiana

Świat pracy się zmienia, państwo reguluje, a społeczeństwa przechodzą transformacje.

Pytanie: Jak społeczeństwa się zmieniają?

3 KROKI PRZED SPRAWDZIANEM

1 NAZWIJ POJĘCIE

Przypomnij definicję, kluczowe elementy i autora (jeśli dotyczy).

2 POŁĄCZ Z PRZYKŁADEM

Podaj konkretny przykład z życia społecznego lub mediów.

3 WYJAŚNIJ ZALEŻNOŚĆ

Pokaż, jak pojęcie działa w przykładzie i jakie mechanizmy wyjaśnia.

OSTATNIA MYŚL

Socjologia pomaga zobaczyć, że życie społeczne nie jest chaosem pojedynczych decyzji. Tworzą je relacje, normy, instytucje, konflikty, kultura, nierówności i działania zbiorowe.

ZAPAMIĘTAJ

Najlepsza odpowiedź socjologiczna nie tylko definiuje pojęcie. Ona pokazuje związek między pojęciem, przykładem i mechanizmem społecznym.